

ВІДКЛАДЕННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАТЯГУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

POSTPONEMENT OF THE COURT'S CASE IN THE CONTEXT OF SOLVING THE PROBLEM OF DALAYING CIVIL PROCEDURE

Дяченко С.В., кандидат юридичних наук, доцент,
адвокат, доцент кафедри цивільного права та процесу

Навчально-науковий інститут права Університету державної фіскальної служби України

Крива І.В., здобувач вищої освіти першого бакалаврського рівня

Навчально-науковий інститут права Університету державної фіскальної служби України

Стаття присвячена відкладенню розгляду справ судом в контексті вирішення проблеми затягування цивільного процесу. На основі аналізу наукових підходів до визначення поняття відкладення розгляду справи по суті та норм чинного цивільного процесуального законодавства, автор встановлює умови та підстави, за яких відкладення розгляду справи стає затягуванням цивільного процесу в цілому. Автор одночасно досліджує відкладення розгляду справи у контексті вирішення проблем затягування розгляду справи.

Нині проблема забезпечення своєчасності розгляду справ у порядку цивільного судочинства є надзвичайно актуальною, оскільки розгляд справ у строки, передбачені ст. 157 ЦПК України, на жаль, відбувається рідко. До порушення строків розгляду справ призводить затягування цивільного процесу його учасниками, яке стає можливим через недосконалість цивільного процесуального законодавства.

Гарантоване Конституцією України право кожного на судовий захист передбачає можливість особи, права, свободи чи інтереси якої порушені, невизнані або оспорені, отримати законне та обґрунтоване судове рішення впродовж встановленого законом строку. Саме по собі звернення до суду без своєчасного вирішення спору по суті призводить до вихолощення цього конституційного принципу, оскільки жодним чином не гарантує реальний захист порушених, невизнаних і оспорених прав, свобод та інтересів.

У процесі розгляду судової справи рано чи пізно кожна сторона стикається з ситуацією, коли опонент починає зловживати своїми правами з метою створення штучних перешкод швидкому та об'єктивному вирішенню правового конфлікту, однак суд не здійснює дій, спрямованих на уникнення процесуальних пасток і врівноваження прав і процесуальних обов'язків учасників справи. Ця проблема є характерною для будь-якого виду юридичного процесу (цивільного, господарського, адміністративного та кримінального) як в Україні, так і за кордоном, де законодавці усвідомили всю її важливість, про що свідчать норми, які стосуються зловживання процесуальними правами, і надані судам повноваження щодо боротьби з ними.

Key words: зловживання цивільними процесуальними правами, затягування цивільного процесу, розумні строки, суд, учасники цивільного процесу.

The article is devoted to the postponement of court proceedings in the context of resolving the problem of delaying civil proceedings. Based on the analysis of scientific approaches to defining the concept of adjournment of the case on the merits and norms of current civil procedural law, the author establishes the conditions and grounds under which adjournment of the case becomes a delay in civil proceedings as a whole. The author simultaneously examines the adjournment of the case in the context of solving the problems of delaying the case.

Currently, the problem of ensuring the timeliness of cases in civil proceedings is extremely relevant, as the consideration of cases within the time limits provided for in Art. 157 GIC of Ukraine, unfortunately, is rare. Prolongation of civil proceedings by its participants leads to violation of the terms of consideration of cases, which becomes possible due to the imperfection of civil procedural legislation.

The right of everyone to judicial protection guaranteed by the Constitution of Ukraine provides for the possibility of a person whose rights, freedoms or interests have been violated, unrecognized or challenged to obtain a lawful and reasonable court decision within the period prescribed by law. In itself, going to court without timely resolution of the dispute essentially leads to the depletion of this constitutional principle, as it in no way guarantees real protection of violated, unrecognized and disputed rights, freedoms and interests.

In the process of litigation, sooner or later each party faces a situation where the opponent begins to abuse their rights in order to create artificial obstacles to a speedy and objective resolution of the legal conflict, while the court does not take action to avoid procedural pitfalls and balance rights and procedural responsibilities of the parties to the case. This problem is typical of any type of legal process (civil, commercial, administrative and criminal) both in Ukraine and abroad, where legislators have realized its importance, as evidenced by the rules on abuse of procedural rights and provided to the courts. powers to combat them.

Key words: abuse of civil procedural rights, delay of civil proceedings, reasonable time, court, participants in civil proceedings.

Вступ. Поняття, сутність відкладення розгляду справи у контексті затягування цивільного процесу, його ознаки та правові наслідки у науковій літературі залишаються недослідженими.

Актуальність теми. Право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, є невід'ємним правом кожної людини та невід'ємною частиною функціонування правової держави. Відповідно до підходу Європейського суду з прав людини, він включає не лише формальну можливість звернення до суду, а й своєчасне вирішення спору судом, що є передумовою фактичного захисту порушених прав.

Водночас існуюча сьогодні в Україні судова практика свідчить про те, що цивільні справи розглядаються з перевищенням строків, визначених законом. Причиною цього часто є затягування цивільного процесу судом та учасниками судового розгляду, що можливе не лише через недобросовісну реалізацію суб'єктами своїх

прав, а й через недосконалість цивільного процесуального законодавства.

Зволікання цивільного процесу суперечить такому завданню цивільного судочинства як своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, і як наслідок, ускладнює здійснення ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави.

Наукові дослідження з цих питань здійснювали такі вчені: Є.В. Васьковський, Я.В. Грель, А.Г. Давтян, В.В. Комаров, О.В. Андрійчук, В.П. Грибанов, О.М. Кузнець, В.В. Тихонович, О.С. Ткачук, С.Я. Фурса, Г.В. Чурпіта, М.Й. Штефан, К.С. Юдельсон, А.В. Юдін та інші науковці.

Водночас поняття, сутність відкладення розгляду справи у контексті затягування цивільного процесу, його ознаки та правові наслідки у науковій літературі залишаються недослідженими.

З огляду на зазначене розроблення теоретичних засад проблематики відкладення розгляду справи судом задля затягування цивільного процесу та способів запобігання цьому правовому явищу є актуальним та перспективним напрямом наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу. Конституція України гарантує кожному право на судовий захист, що передбачає можливість особи, права, свободи чи інтереси якої порушені, невизнані чи оспорені, своєчасно отримати законне та обґрунтоване рішення суду. Слід зазначити, що зміст конституційного принципу судового захисту прав і свобод вимагає ефективного відновлення прав судовою владою (ст. 10 Загальної декларації прав людини), яке здійснюється у розумний строк (п. 1 ст. стаття 6 Конвенції про захист прав і свобод людини).

Легко довести, що враховуючи інтереси суб'єктів, які беруть участь у цивільному процесі, що за своєю суттю є дуже динамічним явищем, на різних його стадіях ці суб'єкти можуть бути не зацікавлені у вчиненні окремих процесуальних дій чи просуванні цивільного процесу в цілому, в тому числі з точки зору темпоральності здійснення цих процедур або отримання судових рішень, наприклад, рішення суду першої інстанції. Так, принцип концентрації зумовлює наявність принципів розумності строків і доступної професійної правничої допомоги. Це зумовлено тим, що законодавство не встановлює граничних розмірів компенсації витрат на правову допомогу, оптимальних ставок судового збору тощо [1]. Зрозуміло, що суб'єктивні інтереси учасників цивільного процесу впливають на їх процесуальну поведінку.

Сьогодні можна констатувати відсутність єдності в розумінні поняття «затягування цивільного процесу». Це проявляється як на доктринальному, так і на правовому рівнях осмислення та регулювання цивільного процесу.

Водночас у спеціалізованій літературі та нормативно-правових актах зустрічається вживання понять, які за своїм змістом пов'язані з поняттям «затягування цивільного процесу» і фактично підміняють його. До таких понять належать фрази: «затягування розгляду справи», «затягування судового розгляду», «затягування провадження у справі», «затягування процесу», «затягування строків розгляду справи» та деякі інші.

Зрозуміло, що така термінологічна двозначність не є нормальним станом речей як з наукової точки зору, так і з точки зору ефективної юридичної практики. Відсутність єдиного доктринального розуміння, а також законодавчого визначення поняття «зловживання правом» та його чітких критеріїв призводить до того, що вирішення цих питань здійснюється судом на основі лише суддівського розсуду [2]. Вважаємо, що процедуру визначення поняття «затягування цивільного процесу» слід розпочинати з розгляду питання про його співвідношення з суміжними поняттями, які використовуються в законодавстві, правозастосовних актах та спеціальній літературі.

Поняття «безпідставне затягування розгляду заяви, скарги або справи» вперше було вжито на законодавчому рівні у п. 2 ч. 1 ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. та надалі збережено в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. Близьке до нього поняття «затягування розгляду справи» було використано в п. 1 ч. 2 ст. 44 ЦПК України при характеристиці зловживання процесуальними правами учасників справи та в п. 3 ч. 3 ст. 141 ЦПК України при характеристиці поведінки сторони, врахованої судом під час розподілу судових витрат [3].

Аналіз наведених вказівок законодавця дає змогу стверджувати, що ці поняття пов'язані з поняттям «затягування цивільного процесу», але охоплюють інший період часу: відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», цей строк обчислюється з моменту визначення складу суду, що підтверджується практикою Вищої ради

правосуддя, а відповідно до ЦПК України обчислюється з моменту відкриття провадження у справі до моменту прийняття судом рішення по суті, в межах порушення процесуальних строків.

У визначенні того, чи є відкладення розгляду справи затягуванням процесу судом необхідно враховувати: 1) чи є відкладення розгляду справи обов'язком суду відповідно до вимог ЦПК України, чи здійснюється воно відповідно до його дискреційних повноважень; 2) чи підтверджена необхідність відкладення розгляду справи належними і допустимими доказами; 3) чи є відкладення розгляду справи необхідним для прийняття законного і обґрунтованого рішення у справі, яке ґрунтується на принципі верховенства права та відповідає завданням цивільного судочинства; 4) чи дотримані вимоги ч. 1 ст. 240 ЦПК України щодо меж відкладення розгляду справи [4, с. 47].

Деякі вчені зазначають, що у разі зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник унаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору [5, с. 68]. Так, наприклад ухвалою від 25 січня 2018 року у справі № 522/8178/17 суд поклав сплачений судовий збір в повному обсязі на відповідача у зв'язку із поданням представником позивача заяви про залишення позову без розгляду через усунення відповідачем обставин, які були підставою для звернення до суду, що суд прийняв як неправильні дії відповідача та фактичне визнання ним позову [6].

Науковці розрізняють обов'язкове і факультативне відкладення розгляду справи: обов'язковим є відкладення, коли наявні підстави, за яких суд зобов'язаний відкласти розгляд справи (зокрема, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 169, ч. 3 ст. 224, ч. 1 ст. 305 ЦПК України); факультативне відкладення відбувається за підстав, за яких питання про необхідність відкладення розгляду справи віднесено на розсуд суду (ч. 8 ст. 130, ч. 2 ст. 169, ч. 1 ст. 170, ч. 1 ст. 191, ч. 1 ст. 305 ЦПК України) [7].

На погляд В.І. Тертишнікова, підстави відкладення можна поділити на дві групи:

1) суб'єктивні підстави, тобто ті, що залежать від суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин: неявка в судове засідання будь-кого з учасників процесу, без якого неможливий розгляд справи в судовому засіданні. У деяких випадках ця неможливість може виникнути внаслідок вини суду або інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Прикладом таких підстав є неявка без поважних причин, неналежне повідомлення про день засідання, недостатня кількість доказів унаслідок неякісної підготовки справи;

2) об'єктивні підстави, тобто які не залежать від суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин: недостатність доказів унаслідок виявлення нових обставин, задоволення клопотань про відводи, надання подружжю строку для примирення тощо [8].

Підстави для відкладення розгляду справи, передбачені ст. 169 ЦПК України, з точки зору затягування цивільного процесу, на нашу думку, можливо поділити на дві групи: 1) формально визначені та 2) оціночні.

Зокрема, до формально визначених підстав належать: неявка в судове засідання однієї зі сторін або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, про яких немає відомостей, що їм вручені судові повістки; перша неявка без поважних причин належним чином повідомленого позивача в судове засідання або неповідомлення ним про причини неявки, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності; зміна позивачем предмета або підстави позову, зміна (збільшення) розміру позовних вимог у випадку заочного розгляду цивільної справи. Відкладення розгляду справи з цих підстав не залежить від розсуду суду: встановивши вказані обставини, суд

зобов'язаний відкласти розгляд справи. Так, у провадженні Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області знаходиться справа № 183/774/17 про визнання недійсним договір дарування земельної ділянки, яка надійшла ще у 2017 році та досі не вирішена через ряд причин. Зокрема, зустрічні позовні заяви, зміну предмету позову тощо [9].

До оціночних підстав відкладення розгляду справи належать: перша неявка в судове засідання сторони або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, оповіщених у встановленому порядку про час і місце судового розгляду, якщо вони повідомили про причини неявки, які судом визнано поважними; якщо суд визнає потрібним, щоб сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення; клопотання сторони про відкладення розгляду справи у випадку неявки представника без поважних причин чи неповідомлення ним про причини своєї неявки; неявка в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста, перекладача; неможливість розгляду справи у зв'язку з необхідністю залучення до участі в справі інших осіб; неможливість розгляду справи у зв'язку з необхідністю заміни відведеного судді [10].

Відкладення розгляду справи із цих підстав залежить від суддівського розсуду, а саме: визнання причин неявки в судове засідання сторони, оповіщених належним чином, поважними; визнання необхідності особистої участі сторони в судовому засіданні; визнання розгляду справи без участі представника, свідка, експерта, перекладача неможливим; визнання необхідності залучення до участі в справі інших осіб; визнання наявності підстав для відводу судді і, як наслідок, відкладення розгляду справи.

Варто також зазначити, що неявка сторони, представника сторони, третіх осіб чи їх представника у судове засідання з поважних причин повинна бути підтверджена належними і допустимими доказами. Вказані докази мають бути наявними на момент вирішення питання про відкладення розгляду справи. На цьому наголошував В. Гапєєв, зауважуючи, що обов'язок суду відкласти розгляд справи виникає за умови неодмінної доведеності поважності причин неявки у судове засідання сторін та їх представників [11, с. 23].

Водночас сьогодні поширеною є практика подання сторонами та їх представниками клопотань про відкладення розгляду справи із зазначенням причин неявки, проте за відсутності доказів, які б підтверджували вказані причини, або із зазначенням, що докази поважності причини неявки будуть надані в наступне судове засідання. Судова практика із цього питання не є усталеною: одні суди задовольняють вказані клопотання, навіть за відсутності доказів або беручи до уваги зобов'язання сторони надати докази на наступному судовому засіданні; інші критично оцінюють докази, подані стороною, й за відсутності належних і допустимих доказів неявки сторони відмовляють у задоволенні клопотання і проводять розгляд справи.

Вирішуючи питання про затягування цивільного процесу через залучення до справи інших осіб, слід зазначити, що відсутня єдина термінологія, яка визначає зміну складу осіб, які беруть участь у справі. Так, суд «заміняє первісного відповідача належним відповідачем», «залучає іншу особу до участі у справі як співвідповідача», «залучає до справи третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору», «залучає у справі правонаступника відповідної сторони тощо. У судовій практиці такі випадки відкладення розгляду справи зустрічаються нерідко. Так, справа № 367/6643/17 про відшкодування шкоди завданої внаслідок падіння дерева теж була відкладена через заяву позивача про заміну первісного відповідача. Більше того, вона була подана ще у 2017 році, а перше засідання відбувається лише у 2022 році [12]. У справі № 428/12021/18 про стягнення матеріальної та моральної шкоди, заподіяної в результаті ДТП позивач теж клопотав про залучення

третьої сторони, а згодом і про заміну первісного відповідача [13].

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та ту, що не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть брати участь у справі з власної ініціативи. Водночас вважаємо, що залучення до участі у справі інших осіб, передбачених ч. 1 ст. 191 ЦПК України охоплює всі вищезазначені випадки, і здійснення цієї дії в підготовчій частині судового засідання є підставою для відкладення розгляду справи.

Після подання позивачем клопотання про притягнення іншої особи як належного відповідача суд, на нашу думку, зобов'язаний залучити таку особу. За умови подання клопотання про залучення в якості співвідповідача іншої особи позивач виявляється зобов'язаним вказати в клопотанні, на яку частину позовних вимог зазначений співвідповідач має відповісти у позові. У цьому випадку суд зобов'язаний відкласти розгляд справи для повідомлення нового відповідача чи співвідповідача.

Вступ до справи третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, відбувається шляхом пред'явлення позову до однієї або обох сторін. Так, якщо відкладення розгляду справи у зв'язку із залученням до участі у справі інших осіб відбувається з метою захисту своїх інтересів та надання їм можливості підготуватися до участі у справі, то у разі третьої особи, яка вступає у справу, заявляє самостійні вимоги на предмет спору, відкладення розгляду справи здійснюється з метою захисту прав особи, до якої пред'явлено позов. Враховуючи це, відкладення розгляду справи з зазначених підстав не є затягуванням цивільного процесу.

Залучення третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, викликає дискусію в науковій літературі через протиріччя між нормами ЦПК України та усталеною судовою практикою.

Залучення правонаступника сторони чи іншої особи, яка бере участь у справі, в підготовчій частині судового засідання можливе у випадку матеріального правонаступництва, що має наслідком наступництво процесуальне. Якщо на момент судового розгляду наявні підстави для зупинення провадження у справі, це є підставою для такого зупинення і відкладення розгляду справи. Якщо ж ці підстави відсутні, питання про відкладення розгляду справи вирішується з урахуванням обставин справи.

Зокрема, у випадку появи правонаступника в судовому процесі, що є можливим навіть до визначення його процесуального статусу з урахуванням принципу відкритості, питання залучення правонаступника вирішується ухвалою і підстави для відкладення розгляду справи відсутні. За відсутності правонаступника в судовому засіданні, в якому вирішується питання про його залучення, розгляд справи має бути відкладено з метою повідомлення останнього. Таке відкладення не є затягуванням цивільного процесу.

Під час аналізу відкладення розгляду справи з будь-яких підстав у контексті затягування цивільного процесу необхідно враховувати:

1) зміст ч. 1 ст. 169 ЦПК України дає підстави стверджувати, що відкладення розгляду справи може здійснюватися в межах строків, передбачених ст. 157 ЦПК України, тобто двох або одного місяця залежно

від категорії справи. Ця вказівка законодавця була спрямована на забезпечення своєчасності розгляду справи. Відкладення розгляду справи, навіть за наявності об'єктивних підстав, понад ці строки є затягуванням цивільного процесу;

2) положення п. 2 ч. 1 ст. 169 ЦПК України визначає, що підставою для відкладення є не будь-яка, а лише перша неявка сторони з поважних причин. Проте часто суди неодноразово відкладають розгляд справи за клопотанням сторони або її представника, беручи до уваги, перш за все, принципи змагальності, гласності та усності розгляду справи.

Крім того, з урахуванням принципу змагальності на практиці можуть мати інші випадки відкладення розгляду справи, зокрема:

1) за клопотанням відповідача чи іншої особи, яка бере участь у справі, у випадку неотримання позовної заяви та доданих до неї матеріалів, із метою підготовки своєї правової позиції;

2) за клопотанням представника відповідача, якщо йому було недостатньо строку для ознайомлення з позовною заявою, доданими до неї матеріалами та підготовки обґрунтованих заперечень проти позову [14].

На нашу думку, з урахуванням положень ч. 4 ст. 10 ЦПК України відкладення розгляду справи з цих підстав може мати місце з урахуванням дотримання вимог ч. 1 ст. 169 ЦПК України щодо меж відкладення розгляду справи.

Згідно з ч. 3 ст. 191 ЦПК України суд, відкладаючи розгляд справи, призначає день нового судового засідання або його продовження, про що ознайомлює під розписку учасників цивільного процесу, присутніх у судовому засіданні.

За законодавством Чехії та Словенії сторони за законом зобов'язані подати всі докази до першого слухання, а докази, подані з порушенням цього строку, до розгляду не приймаються, крім випадків, якщо вони не були подані з поважних причин.

Таким чином, закріплення у цивільному процесуальному законодавстві принципу концентрації процесу шляхом встановлення строків вчинення процесуальних дій, а також загальної вимоги, що всі процесуальні дії, які є необхідними для вирішення спору, мають здійснюватися на якомога більш ранніх етапах судочинства, разом із негативними наслідками порушення вказаних вимог унеможливує неодноразові відкладення розгляду справи у зв'язку з поданням нових доказів, та сприяє запобіганню затягуванню цивільного процесу.

Відкладення розгляду справи є затягуванням цивільного процесу судом лише в окремих випадках. У визначенні того, чи є відкладення затягуванням процесу з боку суду, необхідно враховувати: 1) чи є відкладення розгляду справи обов'язком суду відповідно до вимог ЦПК України, чи здійснюється воно відповідно до дискреційних повноважень суду; 2) чи підтверджена необхідність відкладення

розгляду справи належними і допустимими доказами; 3) чи можливий справедливий і неупереджений розгляд цивільної справи без відкладення її розгляду; 4) чи дотримані вимоги ч. 1 ст. 191 ЦПК України щодо меж відкладення розгляду справи; 5) чи призначаються судові засідання зі значними інтервалами і чи дотримується строк розгляду справи, передбачений ст. 157 ЦПК України.

З урахуванням цих обставин відкладення розгляду справи судом є затягуванням цивільного процесу, зокрема, в таких випадках:

1) за відсутності доказів поважності неявки сторони, якщо сторона подала клопотання про відкладення розгляду справи за її відсутності;

2) повторного відкладення розгляду справи, зважаючи на поважність причин неявки сторони чи її представника;

3) відкладення розгляду справи у зв'язку з необхідністю заміни відведеного судді в разі задоволення заяви про відвід судді, заявленої особами, які беруть участь у справі;

4) відкладення розгляду справи у випадку неявки свідка, який викликаний для підтвердження обставин, що згідно із законом не можуть підтверджуватись його показаннями;

5) відкладення розгляду справи понад строки, встановлені ст. 157 ЦПК України;

6) відкладення розгляду справи внаслідок залучення до участі у справі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, за відсутності для цього підстав;

7) призначення судових засідань у справі з великими інтервалами, що призводить до порушення строків розгляду справи, встановлених ст. ст. 157, 303-1 ЦПК України.

В окремих випадках відкладення розгляду справи не є затягуванням цивільного процесу з боку суду, проте може кваліфікуватись як затягування цивільного процесу з боку його учасників за наявності відповідних підстав, що може бути предметом подальших самостійних наукових досліджень.

Висновки. Отже, в окремих випадках відкладення розгляду справи не є затягуванням цивільного процесу з боку суду, проте може кваліфікуватись як затягування цивільного процесу з боку його учасників за наявності відповідних підстав, що може бути предметом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук О.С., Дяченко С.В. Концентрація цивільного процесу як засіб забезпечення своєчасного розгляду справи. *Прикарпатський юридичний вісник*. Т. 1. № 3(28). 2019.
2. Узагальнення судової практики розгляду судами деяких питань пов'язаних із зловживання процесуальними правами: практика застосування новел цивільного процесуального законодавства. URL: https://oda.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/Zlovgivannya_procേശуальnyhу_pravamy.pdf
3. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України: монографія. Одеса: Юрид. лит., 2018. 372 с.
4. Васильєв С.В. Цивільний процес. Підручник. Київ: Алерта, 2019. 506 с.
5. Красько В.В., Дяченко С.В. Принцип неприпустимості зловживання цивільними процесуальними правами: правова природа та специфіка застосування в судовій практиці. 2019. 69 с.
6. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала № 367/6643/17 від 5 серпня 2020 року. Ірпінський міський суд. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90822408>
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618 IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
8. Маруніч Г.І. «Затягування цивільного процесу» та «зловживання цивільними процесуальними правами»: співвідношення понять. *Підприємство, господарство і право*: наук.-практ. господарсько-правовий журн. 2016. № 9(247).
9. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала № 183/774/17 від 18 жовтня 2021. Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/100357233>
10. Маруніч Г.І. Відкладення розгляду справи судом у контексті вирішення проблеми затягування цивільного процесу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 2, т. 2. С. 40–46.
11. Ковтунович Т.О., Дяченко С.В. Неприпустимість зловживання цивільними процесуальними правами як новела цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018.
12. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 522/8178/17 від 17 січня 2018 р. Приморський суд міста Одеси. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/71782575>
13. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 428/12021/18 від 20 січня 2021. Северодонецький міський суд Луганської області. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/94256356>
14. Дяченко С.В., Рябченко Ю.Ю., Самілік Л.О. Цивільний процес України: практикум. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 312 с.